

Barnet som optik mot världen

Om Ann Jäderlunds barnböcker i förhållande till hennes vuxendiktning

Abstract: "The child as an optics towards the world. Ann Jäderlund's poems for children in relation to her poems for adults." In the discussion of the renowned Swedish poet Ann Jäderlund (b. 1955), her two illustrated books of poetry for children have been widely neglected. In this essay, it is argued that these two books, Ivan's book (Ivans bok, 1987) and Iris's book (Iris bok, 2002), have a bearing on her poems for adults, and that they should be closely examined by anyone who seeks to understand the poetic practice of Ann Jäderlund. Here, the poetry collection Calendar red. Living of ice (Kalender röd. Levande av is, 2000) is tentatively read in relation to Iris's book, which was published two years after the former. The essay draws special attention to the literary debut of Ann Jäderlund, Streamer City (Vimpelstaden, 1985), which is a minimalistic and language-reflective poetry collection for adults, published two years before the author's first children's book. In Streamer City the subject imitates the perception of a small child, striving to renew or liquify the given concepts, and to create a voice of her own. This perspective is central in Ivan's book and Iris's book as well, but from a child's actual point of view, where the objects are not yet caught in concepts. Here, we analyse poems from the four mentioned poetry collections, focusing on how the subjects describe the world in relation to the normative connection between objects and concepts. We reveal how the poet uses the same images and a similar linguistic theme in these works, especially in Streamer City and Ivan's book, which creates an interesting bridge between the two poetry collections. We advocate an open perspective concerning target groups, and note how the child's perspective can be regarded as an optics, through which we may bring our formation of concepts to light.

Keywords: Ann Jäderlund, poetry for children, concept formation, language and perception, child perspective in poetry, language as optics

”Att träda in i språket med sin röst är att förhandla med det främmande”
– Anders Olsson, *Skillnadens konst*

Inledning

I analyserna av Ann Jäderlunds författarskap lyser två verk med sin frånvaro i stort sett genomgående: barnböckerna *Ivans bok* (1987) och *Iris bok* (2002).¹ Ändå är de värdefulla för en förståelse av Jäderlunds poetiska projekt i dess helhet. I det följande kommer vi att läsa dessa verk parallellt med två av Jäderlunds vuxenböcker, diktsamlingarna *Vimpelstaden* (1985) och *Kalender röd. Levande av is* (2000). Därigenom blir det möjligt att föra en diskussion kring varseblivning och begreppsbildning som en gemensam tematik i Jäderlunds barn- och vuxendiktning. Vi menar att förståelsen av Jäderlunds vuxendiktning kan berikas av en undersökning av barndikterna. För att exemplifiera detta kommer vi att röra oss från en inledande diskussion om den optiska motivsfären i *Kalender röd* och *Iris bok*, över en analys av den språkliga begreppsbildningens roll i framförallt *Vimpelstaden* och *Ivans bok*, och till en beskrivning av hur barnperspektivet kan förstås som en optik genom vilken vårt begreppsliggörande av världen blir synligt.

Ögon och varseblivning i *Iris bok* och *Kalender röd*

I Ann Jäderlunds diktsamling *Kalender röd. Levande av is* riktas en stark språklig uppmärksamhet mot kroppens sinnesförmågor. Det är kännetecknande för diktsamlingen att bilden av munnens röda cirkel – läpparna – alterneras med ögats färgade cirkel – iris – samt att en av diktsviterna betitlats ”O öga röda mun”: såväl ögat som munnen utgör öppningar mellan det yttre och det inre (Jäderlund 2000, se t.ex. 8f, 24, 67 och 74). Därmed inringar de också möjligheter till kommunikation mellan det inre och det yttre: språk och seende, men också känsel och smak. Det genomgripande temat i *Kalender röd* kunde beskrivas som en varseblivningens fenomenologi, ett litterärt utforskande av sensibilitet och perception.² Denna sida av den litterära processen har Jäderlund formulerat i en intervju: ”Att skriva är som att gå in i en undersökning och försöka hitta någonting, genom språket. (...) Jag upplever det nästan som om jag arbetade med något vetenskapligt när jag skriver.” (Hallman 2007, 72)

Ett antal dikter i *Kalender röd* är inre – kroppen som förnimmer sig själv – några gestaltar yttre fysiska platser (t.ex. ”Jardin de Luxembourg”) och flertalet uppehåller sig just vid gränsytan mellan inre och yttre. En dikt av det senare slaget är ”Irishuden”, som

beskriver den yttre solens inträde i den inre erfarenheten genom känslan av att bländas:

Ljuset från den starka solen
Kom emot mig fräste brände
Och jag slöt min blick för den
Slöt min blick den fräste brände
Inne i mig cirkelringen
Mina ögon visste inte
Hur de skulle skyla huden
Irishuden över kupan

(*"Irishuden"*, *Kalender röd. Levande av is*).

I Jäderlunds undersökning, som med nödvändighet också blir en språklig undersökning, är seendet centralt, men det är ett seende som är grundat i kroppen snarare än att vara teoretiskt abstraherat. Ett uttryck för detta är den omfattande förekomsten av ögon i *Kalender röd*; ögon som beskrivs snarare än de beskriver – genom att underkastas språklig undersökning och beskrivning i diktens form blir ögonen sedda även när de ser. Det vill säga, språket är blicken, ögonen är motivet.

I den diktsamling som följde år 2003, *Blomman och människobenet*, artikuleras det tema vi inringat i *Kalender röd* redan i de första meningarna: *"Det inre och det yttre. Det yttre i det inre"* (Jäderlund 2003, 7). Vi skulle emellertid vilja fästa uppmärksamheten vid det vanligen förbisedda verk som föregick *Blomman och människobenet* och som utkom två år efter *Kalender röd*, nämligen Ann Jäderlunds andra barnbok, det illustrerade diktverket *Iris bok* (2002) som författaren tillägnat sin dotter Iris. Här återfinns ögat som motiv i flera av de collage som Jäderlund illustrerat boken med: opropor-tionerligt stora människoögon med iris av skiftande färg har lagts till hästar, fiskar, katt och andra djur. Anders Olsson skriver i *Skillnadens konst*: *"Att skriva är ingen oskyldig eller 'naturlig' sysselsättning, det är att göra till eget vad andra redan producerat. Det är därför inte konstigt att Jäderlund dras till collage, som bevarar spåren av alteriteten"* (Olsson 2006, 359). Olsson syftar här på en språklig praktik, men Jäderlund väljer även collage som teknik i barnböckernas illustrationer. Om vuxendiktningens språkliga sammanställningar åstadkommer nytt genom befintligt språkmaterial, sker detta även i bildcollagen som skapar visuell mångreferentialitet – de utklippta elementen bildar nya motiv samtidigt som de bär spår av sitt urprungliga hänvisningssammanhang.³ Den korta dikten *"Tusse tusse ungen min / Ögon som går*

långt långt in / In i världen vida / In i världen vida" illustreras av ett stiliserat öga där pupillen utgörs av ett fotografiskt landskap med berg och himmel. Återigen kiasmen mellan det yttre och det inre alltså,⁴ i detta fall omvärldens berg placerade i subjektets pupill, samtidigt som det visar sig att betydelsen hos titelns "Iris" inte uttöms med hänvisningen till författarens dotter. I den dikt som inleds "Lilla goa sötenos" sammanstrålar tre betydelser av "iris" i ordbildningen "ögonros": ögats iris, blomman iris och flickan Iris.

Om vi återvänder till *Kalender röd* finner vi att den mycket väl kunde betitlats homonymt med *Iris bok*: inte bara är ögat ett genomgående motiv utan särskilt dess iris återkommer i skiftande konstellationer. I dikten "Djupt i rummet" (som också exemplifierar en rytmisk överensstämmelse mellan de två verken) återfinner vi liksom i *Iris bok* tvetydigheten i ordet "iris", här genom ordet "ögonblomma" samt formuleringen "Rosa skära öga blomma" (s. 9). I den tidigare citerade dikten "Irishuden" närvarar iris redan i titeln; i andra dikter finner vi formuleringar som "Irislocket slöt sig om" (36), "Varmt iris violblå bruna" (82), "Några vände undan blicken / Gled åt sidan irisringen / Fylldes i av sprutande färger" (44), eller som omskrivningar; "hornhinnans ljusröda öppning" (50), "Med röda blåa mörka ringar / Mörkgula öppnade ringar" (56) eller slutligen "Hetta i ögonringen / ... / Stickningar ögonring" (53).

Det tycks alltså finnas ett märkbart släktskap mellan Ann Jäderlunds barndiktning och hennes vuxendiktning. Likväl är detta ett perspektiv som i stort sett saknas i den befintliga Jäderlundforskningen, vilket är beklagligt eftersom en diskussion av barnböckerna är av generellt intresse för en förståelse av Jäderlunds poetiska projekt. En av de få litteraturvetare som överhuvudtaget nämner Jäderlunds barnböcker är Niklas Schiöler, som i avslutningen till sitt

kapitel om Jäderlund i *Begränsningens möjligheter* kort behandlar Jäderlunds diktargärning för barn. Schiöler tar fasta på dikternas rytmiska, vaggviseliknande sida. Han påtalar varseblivningen som ett tema i såväl barn- som vuxendikterna och ser de språkliga lekarna som ett tillägnande av språket ur en förspråklig rytmisk horisont (med kristevansk hänvisning till rytmen i moderns mage). Diktsubjektet formar orden som vore de gjorda av lera: "in- och halvrim materialiserar djuren till modellerbar språklera" (Schiöler 2008, 225).

Debuten *Vimpelstaden* från 1985 beskrivs inte sällan som ett av Jäderlunds mer svårtillgängliga verk. Inte minst med detta i åtanke finns det anledning att läsa den i relation till författarens barndiktning för en berikad diskussion. Vi vill därmed driva tesen att tematik och problemfält i detta sammanhang är överordnat en kategorisk målgruppsindelning. Det är som Magnus William-Olsson skriver med anledning av barnlitteraturbegreppet: "När så läsaren möter denna litteratur, är det långt mindre viktigt om hon finner sig vara 'barn' eller 'vuxen' i meningen ung eller gammal, än om hon förmår bli den verket talar till" (William-Olsson 2007, 433).

Diktning med dubbla bottnar. Samband mellan *Vimpelstaden* och *Ivans bok*

Relevansen av en samläsning av Jäderlunds barn- och vuxendiktning framstår än tydligare om vi söker oss till författarens tidiga verk. *Iris bok* föregicks av den likartat illustrerade och formgivna barnpoesiboken *Ivans bok* som utkom femton år tidigare, det vill säga 1987, två år efter *Vimpelstaden*. Denna bok, som tillägnades sonen Ivan, skiljer sig på flera sätt från *Iris bok*; snarare har den beröringspunkter med den språkligt och begreppsligt orienterade vuxendiktningen i *Vimpelstaden*. Det hindrar inte att det optiska tema vi ovan framhållit har sin bäring på en diskussion av *Vimpelstaden* och *Ivans bok*. Tvärtom kan barnperspektivet i den senare förstås utifrån en ambivalent tolkningsingång – dels blir barnperspektivet en strategi för att spegla målgruppens tänkta perspektiv, när vi förstår målgruppen som barn; dels blir barnperspektivet en naiverande optik gentemot världen för den vuxna författaren och läsaren.⁵ I det senare fallet tillåter den barnsliga optiken den vuxna läsaren att tillfälligt träda in i en relativt oformad varseblivning, varigenom det blir möjligt att se världen på nytt genom det avståndstagande från det kända som perspektivskiftet medför. Marianne Hörnström poängterar i *Flyktlinjer* att Jäderlunds

poesi snarare än att imitera barnets språk "suggererar barnets varseblivning" (Hörnström 1994, 143). Hörnström reflekterar över denna position, som möjliggör skapandet av ett nytt språk, ur ett genusvetenskapligt perspektiv. Jäderlunds användning av barnets varseblivning kan emellertid också förstås som ett sätt att synliggöra språket just som skapad artefakt, samtidigt som vuxendikternas begreppsliga laboration kan ses som en rörelse mot språklig nybildning, och barndikterna som ett försök att spegla en förbegreppslig subjektposition.

Mellan *Vimpelstaden* och *Ivans bok* finns flera konkreta referenser, exempelvis i form av dikt- och svittitlar. Dikten "Kattmorgon" (*Ivans bok*) inleds med raderna: "Den lilla katten var så tunn /och genomskinlig", vilket kan jämföras med dikten "Den genomskinliga katten" från sviten med samma namn i *Vimpelstaden*:

Så kom jag in bland ord
Mitt hjärta slog. Och tungan
för vinden
Likt en genomskinlig katt
Genom vilken man ser
bullret
Och tingen jublar

("Den genomskinliga katten", *Vimpelstaden*)

Om vi i *Vimpelstaden* finner barnets varseblivning på ett tematiskt plan iscensätts detta förhållningssätt i barnböckerna konkret, ofta dolt i leken. Vuxendikten "Atonal" (*Vimpelstaden*) liksom barndikten "Tasshundar" (*Ivans bok*) formerar en poetisk och filosofisk reflektion över vårt förhållande till tingen, i bägge fallen med hänvisning till en hund och en stol. Flera gånger under läsningen av verken väcks tanken att Jäderlund skrivit samma dikt i två versioner, en för vuxna och en för barn. Notera till exempel likheten mellan dikten "Den övergivna trädgården" (*Vimpelstaden*) och "Gud och jag" (*Ivans bok*):

Idag slår kyligt sol
över trädgården
En kvinna är död
Hennes små ben och ägodelar
ligger spridda
i gräs

Så blåser det upp
Och hennes klänning

står
i ljuset

(*"Den övergivna trädgården", Vimpelstaden*)

Mamma går i gräset
Hon är vit med ljusa blommor
Mamma är så vacker
Hon håller en lillebror i handen

Gud och jag är ensamma
Vi sitter i fönstret och målar med krita

(*"Gud och jag", Ivans bok*)

Illustrationen till "Gud och jag" föreställer en vit klänning bakom ett himmelmönstrat kors. I själva dikten antyds döden i avståndet till modern och raden "Gud och jag är ensamma", utan att dikten gör avkall på sin vardagliga karaktär, "Vi sitter i fönstret och målar med krita". Barnets skapande med krita finner genklang i Guds skapande av världen; avbildandet är samtidigt ett skapande av världsbild eller värld. Möjligen kan man läsa den första strofen som en beskrivning i ord av det motiv som avbildas med krita i andra strofen? I sådant fall skulle den tillhörande bokillustrationens kors förvandlas från kristen symbol till spröjsar i fönstret som "Gud och jag" har som utsiktspunkt.

En hund är lika med . . . Begreppsbildningens tematisering i *Vimpelstaden* och *Ivans bok*

På vad pekar jag då
Med detta finger mot stället?
Jag vinkar,
Jag vinkar och jag vinkar

Jag pekar mot stolen: Låt den
lossna
ur stycket
Och bli en annan hund som nosar

(ur *"Atonal", Vimpelstaden*)

I Ann Jäderlunds dikt "Atonal", ur debutsamlingen *Vimpelstaden*, lossnar stolen ur stycket och blir till en hund. Stolen kliver ut ur själva stolsvarat, genom att inte längre vara något man kan sitta på, och blir till ett fyrbent levande, som själv kan bestämma sin riktning och placering i rummet och som till och med själv kan

avslägsna sig från detta rum. Den pekande gesten är här viktig. Det är det pekande subjektet som får stolen att lossna och bli till en hund. Niklas Schiöler noterar i *Begränsningens möjligheter* att de Jäderlundska diktsubjekten påminner om barn genom dikternas rytm som liknar barnets repetitiva talakt och genom subjektens nyfikna förhållningssätt till omvärlden: "Ett barn pekar på tinget utan att greppa den vedertagna meningen, Jäderlunds dikter likaså (utan att subjektet därmed ska likställas med ett barn)" (Schiöler 2008, 226). Precis som hos det lilla barnet är pekandet förknippat med frågan "vad är det där", det vill säga med viljan att tillägna sig en begreppsvärld. Men som Lena Malmberg noterat, i samband med ovan citerade dikt, är diktjaget "inte bara ett barnets jag för vilket språket är magiskt utan det uppträder också i direkt parallell till den skapande Guden" (Malmberg 2000, 86). Subjektets pekande innebär här, snarare än en fråga, en konstituerande handling, ett "det här är det där!" Diktsubjektets pekande bryter ned föreningen mellan betecknande och betecknat likväl som dikotomin ting och levande. När stolen blir en nosande hund innebär det inte bara att subjektet (i egenskap av skapande Gud) förvandlat den, utan även att stolen blir ett medvetande, någon som kan nosa och följa egna spår, en rörelse som likt diktens avslutande rader "förebåda[r] det enskildas/ riktning", där nosandet kan ses som en form av pekakt, ett nospekande som bestämmer tinget genom identifierandet av en doft.

I *Ivans bok* är subjektet ett litet barn för vilket den vuxna begreppsvärlden ännu inte är given. Här är barnets vidare och mer möjlighetsbärande begreppsvärld rådande. Dikten "Tasshundar" öppnas genom följande konstaterande: "En hund kan faktiskt vara grön / Och den kan ha tusen tassar / som är blå / Eller blommiga." Betecknandet av objekten, i detta fall hunden, vidgas på ett sätt som får själva definitionen av begreppet hund att lösas upp och fyllas med nytt innehåll. Vi ser att det inte är naturgivet vilka gränser vi sätter för ett begrepp, allt kan omförhandlas. Genom barnaögonen blir vår begreppsvärld synlig.

Collageillustrationen till "Tasshundar" visar upp en stolsform utklippt från en bild av en stickad tröja. Stolens funktion, ett föremål som vi kan sitta på, upphävs då det fasta materialet helt framt bytts ut mot den mjuka pälslika stickningen. På liknande sätt blir i dikten "Porträtt av en kvinna och stol" (*Vimpelstaden*) en kvinna och hennes mjuka kläder ett med den stol hon sitter på, vilket får polerna i begreppsparen människa-ting respektive mjukt-hårt att försiktigt närma sig varandra.

En kvinna bär sina kläder
Av kattun och ärg
i hår
Hennes ögon går in i stolen

Så sitter de där i sol
Medan dag går
Stackars karmar, stackars
ben av strå
och blåvind

("Porträtt av en kvinna och stol", *Vimpelstaden*)

Om omskapandet av begreppsvärlden i *Vimpelstaden* krävde tingets lossnande ur stycket, ett nedbrytande som en förutsättning för ett omformulerande, befinner vi oss i *Ivans bok* mitt i språktillblivelsen, i ett tillstånd där begreppen ännu inte stelnat i ett stycke. "Tasshundar" avslutas med raderna: "Och den kan till exempel gilla stolar / Med ost och smultron på". För barnet är inte uppdelningen mellan goda-smultron-och-ost respektive stol-som-dessa-kan-ligga-på given. Precis som i "Porträtt av en kvinna och stol" utgör smultronen och osten här snarare en enhet tillsammans med stolen och det är denna samlade bild, stol-med-ost-och-smultron-på, som hunden antas gilla.

Att härma en kråka. Om mimesis och tolkning

Både i *Vimpelstaden* och i *Iris bok* problematiseras språkets mimetiska sida och de förskjutningar som med nödvändighet är förknippade därmed. I följande rader ur sviten *Mimesis* titeldikt från *Vimpelstaden* påvisas hur pekandet tillbaka alltid är pekandet på ett annat: "Och när han / till exempel såg / på kråkorna, härmade han dem / Fast på ett annat sätt". I *Iris bok* skildras detta genom en scen som föräldrar och barn kan känna igen sig i:

Mamma sa att katten sa
Godda godda
Godda

Katten sa att mamma sa
Moja moja
Moja

(*Iris bok*)

Hur ska vi förstå det okända om vi inte tolkar det, och hur kan vi förstå det okända om vi tolkar det? Att översätta kattens jamande till mänskligt språk kan ses som ett försök att närma sig det andra, det främmande inlemmas via en härmningsakt i den egna begreppsvärlden. Paradoxalt nog både förmänskligas och förfrämligas katten genom mammans kontaktsökande "godda godda". Det egna projiceras på det främmande samtidigt som det främmande tillägnas det egna i den tolkande gesten. Den avslutande strofen avslöjar härmandet som just ett härmande genom att den mimetiska imperfektionen blir uppenbar. Mamman härmar katten "fast på ett annat sätt" och vice versa, i tolkningsakten gör de båda två det andra till sitt. Situationen påminner om hur världen ser ut genom en fönsterruta där vi samtidigt ser vår egen spegelbild, där den egna

horisonten alltid finns med som ett återspeglade blänk i vår utsaga.⁶ I den citerade barndikten förvandlas, med hjälp av barnets vakna blick, katten till mamma och mamman till katt. Med hjälp av språket tycks de närmast regissera varandra på ett sätt som tillåter dem att byta plats, vilket påminner om barnets vardagliga roller där "det här är det där" just hela tiden: i leken om någonstans blir språkliga yttranden till konstituerande talhandlingar som pekar det ena mot det andra.

Dikten om katten och mamman är därmed illustrativ på flera nivåer. Utifrån en mimesis- och tolkningstematik påvisar den en betydande beröringspunkt mellan Jäderlunds barnböcker och hennes vuxenböcker. Viktigare är dock att den formulerar en tanke kring hur förståelse blir till i mellanrummet mellan det egna och det

främmande. På så vis återknyter den till temat kring det inre och det yttre som vi inledningsvis uppmärksammade. Det är också just ur denna aspekt Jäderlunds barndiktning blir intressant för en vuxen läsare: genom att pröva barnets blick som ett främmande perspektiv på tillvaron kan vi upprätta en ny förståelsehorisont även för det egna.⁷

Så här som . . . Synliggörandet av språkets gränser

Dikten "Så här så litet" (*Ivans bok*) skildrar på ett träffsäkert sätt känslan av att vilja beskriva något utan att besitta det ordförråd som beskrivningen kräver. Illustrationen föreställer något som svårligen låter sig urskiljas eller definieras, en liten utklippt kantig form på ett i övrigt helt vitt ark. Svårigheten att beskriva en upplevelse eller ett ting är ett dilemma barnet delar med den vuxne, känslan av att sakna de begrepp som ringar in det åsyftade är i allra högsta grad allmänmänsklig. Det är också ett genomgående problemområde i Jäderlunds diktning, som ständigt bryts mot språkets gränser.

Ingenting är som det här
Så här så litet
Och ändå som det här

Det är så som
SÅ HÄR SOM
Och ändå så litet

("Så här så litet", *Ivans bok*)

Kanske kan denna dikt även ge en aning om varför människan slutligen lämnar barnets varseblivningshorisont. För att kunna inordna oss i världen behöver vi behärska konsten att kommunicera, vilket drar oss mot en gemensam skenbild som i samma ögonblick

öppnar och sluter världen. Så snart vi definierat ett ting har vi också begränsat det.

Åsa Beckman har uppmärksammat hur Ann Jäderlund, liksom Katarina Frostenson och Birgitta Lillpers, undersöker "glappet mellan språk och värld. De påvisar det, använder sig av det, leker med det. Ty ingenting säger ju att en hatt behöver kallas 'hatt' – det är bara något vi har bestämt. Vårt dagliga språk – när vi säger 'vill du ha mera mjölk' eller 'BNP måste höjas' eller 'jag älskar dig' – framstår hos dem som ett fristående och godtyckligt system" (Beckman 2012). Just det arbiträra i den språkliga begreppsvärlden är något som ett barnperspektiv förmår synliggöra. För barn är vårt språks metaforer och sammansättningar fortfarande mjuka i lederna. Språket är som en sats byggklossar där begreppen ännu inte fogats ihop och blivit självklara. När vi läser bokstavligt spjälkas metaforerna, vilket pekar mot nya ord, en "smörgås" kan lätt förvandlas till en smör-gås. Att samtala är att använda samma tal, att besitta ett gemensamt förråd av begrepp som samtidigt innebär att låta språkets komplexitet falla i blindo till förmån för samförståndet. För barnet innebär detta ett inträdande i en gemensamt definierad begreppsvärld. Barnets blommiga tusenfotade hund går därmed förlorad, vilket givetvis är en stor förlust som även kommer att präglå vuxenlivet. I *Vimpelstaden* imiteras barnets förspråkliga varseblivning på ett sätt som får de färdiga begreppen att rasa, ett ras som möjliggör uppbyggnaden av en ny blick mot världen. Men speglandet i barnet antar en kalejdoskopisk struktur, där skärvorna av ett ärvt språk blir omöjliga att helt avlägsna från synfältet. Människan är ju dömd att bygga sitt unika språk, sin identitet, av de klossar som finns att tillgå.

Jag leker i lådan
med "a" och "k"
Det är femton, nitton
elva

(ur "Samtal", *Vimpelstaden*)

Med viss risk för att förenkla dikterna kan man här säga att Jäderlund placerat in det barnsliga i vuxenboken och det vuxna i barnboken. Samtidigt som det sipprar en språklig tematik ur barnböckernas dikter, sitter det språksplittrade subjektet i *Vimpelstaden* och leker med bokstavsklossar, och kanske kan faktiskt suggererandet av ett barns varseblivning här befria subjektet från känslan av att vara utlämnad till en färdigstöpt begreppsvärld. För att undvika en binär dialektik mellan prefixen barn- och vuxen- kan man annars tala om Jäderlunds poetiska projekt i termer av en

utforskning som löper över hela diktproduktionen, oaktat dess uttalade målgrupper. Problematiken är i många fall nära besläktad mellan barn- och vuxendiktning, och den förra kan berika den senare genom att upprätta ett mellanrum mellan det egna och det främmande där vi kan varsebli vårt begreppsbyggande av världen. I artikelns inledning noterade vi en sammansmältning av mun och öga, språk och seende hos Jäderlund. I likhet härmed kan brottet med språkliga konventioner och sökandet efter ett eget språk i *Ivans bok* och *Vimpelstaden* beskrivas utifrån en optisk metaforik: språklig tillägnelse medför en perspektivisk tillägnelse; att benämna är att se och vice versa. Vid den punkt i vår varseblivning där seende, språk och begrepp överlappar varandra kan barnets blick användas som en optik varigenom vi kan få syn på världen; inte hur den är beskaffad, men hur den är i färd med att artikuleras för vårt medvetande.

Slutord

Vi har här påvisat det fruktbara i att läsa Ann Jäderlunds barnböcker i relation till hennes vuxendiktning för att därigenom synliggöra hur den språkliga tematik som präglar hennes dikter för vuxna även återfinns i hennes dikter för barn. Genom att ställa vuxenboken *Kalender röd. Levande av is* bredvid barnboken *Iris bok* har vi inringat seende och perception som viktiga element i Jäderlunds språkligt utforskande undersökning. I relation härtill har vi uppmärksammat gränssytan mellan inre och yttre. I Jäderlunds första barnbok *Ivans bok* finner vi en problematisering av språk och begrepp som har tydliga släktskap med den vuxenlyriska debuten *Vimpelstaden*. Genom att göra bruk av den optiska motivsfären vi inledningsvis skisserade har vi metaforiskt kunnat beskriva barnperspektivet på språk och begrepp hos Jäderlund, inte bara som ett utforskande av en begreppsvärld i tillblivelse, utan även som en optik varigenom den vuxne kan synliggöra och därmed levandegöra sina egna stelnade begrepp.

Biografisk information: Johan Gardfors är doktorand i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet, författare och förläggare på Bladstaden 2007–2011. Lisa Schmidt är redaktör på *Kabusa* böcker, *fil.mag.* i litteraturvetenskap, författare och förläggare på Bladstaden 2007–2011.

Noter

¹Till de tidiga uttolkarna av Jäderlunds vuxendiktning hör Ebba Witt-Brattström som i *Ur könets mörker. Litteraturanalyser* (1993) bl.a. berör Jäderlunds diktning samt Staffan Bergsten som uppmärksammade förfat-

tarskapet i *Klang och åter. Tre röster i samtida svensk kvinnolyrik* (1997). Lena Malmbergs avhandling *Från Orfeus till Eurydike. En rörelse i samtida svensk lyrik* följde år 2000 med en diskussion av Jäderlund m.fl. 2002 utkom Åsa Beckmans *Jag själv ett hus av ljus. 10 kvinnliga poeter* och 2006 Anders Olssons *Skilnadens konst. Sex kapitel om moderna fragment*. I sammanhanget kan man även nämna Marianne Hörnströms *Flyktlinjer. Aningar kring språket och kvinnan* från 1994 och Niklas Schiölers *Begränsningens möjligheter. Svensk kortdikt från Heidenstam till Jäderlund* från 2008. I skrivande stund är en lovande insats på området Tatjana Brandts pågående avhandlingsarbete om Agneta Enckell och Ann Jäderlund vid Helsingfors universitet.

²Vi anspelar här på titeln till Maurice Merleau-Pontys filosofiska verk *Phénoménologie de la Perception*, inte för att hävda ett genetiskt idéhistoriskt samband utan för att indikera beröringspunkterna mellan de två projektens premisser: Merleau-Pontys ambition att omförhandla filosofins hemvist från de ideala abstraktionernas sfär till en undersökning av människans livsvärld, med avseende på hur människan är både kropp och tanke, synlig och seende, och hur hennes omvärld ges för denna tvetydiga utsiktspunkt som är människans kropp och medvetande; respektive Jäderlunds uppmärksamhet inför språkets och varseblivningens materialitet, problematiseringen av det yttre och det inre samt den kritiska undersökningen av varje fixerat perspektiv.

³Som Marjorie Perloff formulerar tanken: "collage (. . .) incorporates directly into the work an actual fragment of the referent, thus forcing the reader or viewer to consider the interplay between preexisting message or material and the new artistic composition that results from the graft."; "collage and its cognates (montage, assemblage, construction) call into question the representability of the sign" (Perloff 1986, xviii).

⁴Intresset för kiasmen mellan det inre och det yttre är för övrigt ett släktskap som hon delar med Merleau-Ponty som ständigt återkommer till detta problemkomplex, i förhållande till tänkande och perception, men också i förhållande till estetisk teori. Med en karakteristisk formulering beskriver Merleau-Ponty exempelvis teckningen och tavlan som "utsidans insida och insidans utsida som förnimmandets dubbelhet gör" (Merleau-Ponty 2004, 287). Se även "Sammanflätningen – kiasmen" i samma volym.

⁵Jäderlund säger i en intervju att hon "själv gått in i både barn- och mammatillstånd, kanske rört mig mellan flera olika åldrar. Men det kan ju också vara en tillgång. Att det inte bara är riktat till en ålder." (Risberg Stameus 2003). Vid ett annat tillfälle säger Jäderlund att hon kan uppleva att hon "kolonialiserar" sina barn i barnböckerna: "Jag talar ju på sätt och vis i deras namn, som om jag vore dem. Vilket jag kanske också delvis kände mig vara då" (Högström 2012).

⁶I *Vimpelstaden* citeras Wittgensteins språkfilosofi, vilken vi här inte tagit upp till diskussion. I gengäld har vi velat antyda Merleau-Pontys utforskande av människans förhållande till sin omgivning som en givande referenspunkt. Lena Malmberg ser det fruktbara mötet mellan Jäderlunds lyrik och Merleau-Pontys filosofi i sin studie av diktsamlingen *Rundkyrka och sjukhuslängor vid vattnet. Himlen är förgylld av solens sista strålar* i avhandlingen *Från Orfeus till Eurydike*, där hon plockar upp Merleau-Pontys tanke att det inte med enkelhet går att skilja på den förnimmande

och det som förnimms: "Spegelbilden förvandlar ting till något som ses och det sedda till ting" (Malmberg 2000, 91).

⁷ Vi lutar oss här mot en tankegång inom den filosofiska hermeneutiken som filosofen Marcia Sá Cavalcante Schuback träffande formulerat: "Ur hermeneutisk synvinkel är det först i ett visst *mellanrum*, i rummet eller avståndet mellan tolkaren och texten som en mening kan uppstå. (...) Hermeneutiken har öppnat för en problematisering av det mellanrum eller den gräns mellan medvetandets immanenta och 'verklighetens' transcendentia sfärer, mellan 'det egna' och 'det främmande', som tas för givna i de flesta epistemologiska positioner. Den ifrågasätter det förment självklara i att göra det främmande bekant och gör gällande att det är minst lika viktigt att främmandegöra det bekanta, att avbilda sig, i meningen att lämna bakom sig den inrotade evidensen" (Cavalcante Schuback 2006, 7f).

Bibliografi

Beckman, Åsa. "Den herrelösa dikten". I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, red. Elisabeth Møller Jensen m.fl. Digital version 2012. <http://nordicwomensliterature.net/sv/article/den-herrelösa-dikten>.

Beckman, Åsa. *Jag själv ett hus av ljus. 10 kvinnliga poeter*. Stockholm: Bonnier, 2002.

Bergsten, Staffan. *Klang och åter. Tre röster i samtida svensk kvinnolyrik*. Stockholm: FIB:s lyrikklubb, 1997.

Cavalcante Schuback, Marcia Sá. *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik*. Göteborg: Glänta, 2006.

Hallman, Annika. "Lyrikikonen Jäderlund", *Ordfront*, 2007:7-8, s. 71-73.

Högström, Jenny. "Genom att skriva dikter, upplever jag att man utvidgar världen", *HD*, 2012-01-29.

Hörnström, Marianne. *Flyktlinjer. Aningar kring språket och kvinnan*. Stehag: Symposion, 1994.

Jäderlund, Ann. *Vimpelstaden*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1985.

Jäderlund, Ann. *Ivans bok*. Stockholm: Bonniers Junior förlag, 1987.

Jäderlund, Ann. *Kalender röd. Levande av is*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2000.

Jäderlund, Ann. *Iris bok*. Stockholm: Alfabet, 2002.

Jäderlund, Ann. *Blomman och människobenet*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2003.

Malmberg, Lena. *Från Orfeus till Eurydike. En rörelse i samtida svensk lyrik*. Lund: Ellerströms, 2000.

Merleau-Ponty, Maurice. *Phénoménologie de la Perception*. Paris: Gallimard, 1985.

Merleau-Ponty, Maurice. *Lovtal till filosofin. Essäer i urval*, övers. Anna Petronella Fredlund. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, 2004.

Olsson, Anders. *Skillnadens konst. Sex kapitel om moderna fragment*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2006.

Perloff, Marjorie. *The Futurist Moment. Avant-Garde, Avant Guerre, and the Language of Rupture*. Chicago/London: The University of Chicago Press, 1986.

Risberg Stameus, Angelica. "Barnpoesi att räkna med", *SvD* 2003-03-31.

Schiöler, Niklas. *Begränsningens möjligheter. Svensk kortdikt från Heidenstam till Jäderlund*. Stockholm: Carlssons, 2008.

William-Olsson, Magnus. "Någonting om barnlitteraturbegreppet". I *OEI* 2007:33-34-35, s. 431–439.

Witt-Brattström, Ebba. *Ur könets mörker. Litteraturanalyser*. Stockholm: Norstedt, 1993.